

Universum Historiae et Archeologiae
The Universe of History and Archeology
Універсум історії та археології

Универсум истории и археологии

ISSN 2664–9950 (Print)

ISSN 2707–6385 (Online)

2021. Vol. 4(29). Issue 1, pp. 147–155

DOI 10.15421/26210402

<http://www.uha.dp.ua>

УДК 94(477)(092)»20»

Селянська мемуаристика Південної України ХХ ст.: просопографічний підхід

О. О. Алексєєв

ORCID: 0000-0002-5142-1484

oleksijalekseev79@gmail.com

*Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66. Запоріжжя, Україна. 69600*

Анотація. *Мета статті:* розглянути питання застосування просопографічних підходів при вивченні біографій авторів селянських мемуарних джерел з метою виокремлення спільних рис, які заклали умови до виникнення практик мемуарописання в середовищі селян Південної України ХХ століття. Проаналізувати потенціал просопографії для вивчення загальних процесів. Осмислення через аналіз біографій селянських авторів підвалин, що виділили їх з загальної маси, перетворивши на суб'єктів історичних процесів. Дослідити «умовного автора» як «історичну особу», її приналежність до певної епохи, місцевості, соціальної спільноти та культури. Спираючись на конкретні персоналії, простежити спільні для досліджуваної групи фактори, що дозволять виокремити один «колективний портрет» селянина, який, незважаючи на всю важкість власного буденного життя, все ж взявся за перо, створивши власну історичну працю. *Методи дослідження:* аналітичний, історичний, компаративний, системно-структурний. Означені методи було застосовано для визначення функцій джерел, що дозволило виявити їх різноманітність та інформаційний потенціал.

Через аналіз біографій селянських авторів було проаналізовано умови, що виділили їх з загальної маси, перетворивши на суб'єктів історичних процесів. *Практичне значення:* рекомендовано для застосування науковцями для проведення історичних досліджень. Дає можливості використання розглянутої проблематики в теоретично-методичних та джерелознавчих дослідженнях, зокрема щодо вибору джерельної бази досліджень та методології її аналізу. *Оригінальність:* застосування просопографічних прийомів у галузі селянської мемуаристики. *Наукова новизна:* створення колективного портрета селянського автора мемуарного джерела. *Основні результати:* застосування просопографічних прийомів у питанні вивчення біографій селян Південної України, які відзначились створенням власних мемуарних праць, дозволяє виокремити ті аспекти епохи та тенденції, які сприяли створенню власних історичних екскурсів. Крізь призму окремих біографій та творів селянських авторів відкрити сучасну їм епоху у всій різнобарвності та яскравості. *Висновки:* на підставі проведеного аналізу із залученням просопографічних прийомів дослідження маємо можливість створити умовний колективний портрет селянина Південної України ХХ століття як автора мемуарного твору. При створенні «біографії» селянського автора виділяються такі риси: спільне соціальне походження, отримання початкової освіти, навички викладацької та виховної роботи, психологічні особливості характеру, схильність до творчої діяльності, зовнішні впливи. *Тип статті:* науково-теоретичний.

Ключові слова: наративи; колективна біографія; умовний автор; самоосвіта; творчий підхід.

Надіслана до редколегії 26.02.2021

Прорецензована 13.04.2021

Рекомендована до друку 14.06.2021

Universum Historiae et Archeologiae
The Universe of History and Archeology

Універсум історії та археології
Универсум истории и археологии

ISSN 2664–9950 (Print)

ISSN 2707–6385 (Online)

2021. Vol. 4(29). Issue 1, pp. 147–155

DOI 10.15421/26210402

<http://www.uha.dp.ua>

УДК 94(477)(092)»20»

Сельская мемуаристика Южной Украины XX ст.: просопографический подход

А. А. Алексеев

ORCID: 0000–0002–5142–1484

oleksijalekseev79@gmail.com

*Запорожский национальный университет
ул. Жуковского, 66, Запорожье, Украина, 69600*

Аннотация. *Цель статьи:* рассмотреть вопрос применения просопографических приемов при изучении биографий авторов крестьянских мемуарных источников с целью выделения общих черт, которые заложили условия для возникновения практик мемуарописания в среде крестьян Южной Украины XX века. Проанализировать потенциал просопографии для изучения общих процессов. Осмысление через анализ биографий крестьянских авторов устоев, выделивших их из общей массы, превратив в субъектов исторических процессов. Исследовать «условного автора» как «историческое лицо», его принадлежность к определенной эпохе, местности, социальной общности и культуре. Опираясь на конкретные персоналии, проследить общие для исследуемой группы факторы, которые позволят выделить один «коллективный портрет» крестьянина, который, несмотря на всю тяжесть собственной повседневной жизни, все же взялся за перо, создав собственный исторический труд. *Методы исследования:* аналитический, исторический, компаративный, системно-структурный. Указанные методы применены для определения функций источников, что позволило определить их разнообразие и информационный потенциал. Через анализ биографий крестьянских авторов проанализировать

условия, которые выделили их из общей массы. *Практическое значение:* рекомендовано для применения учеными при проведения исторических исследований. Дает возможности использования рассматриваемой проблематики в теоретико-методических и источниковедческих исследованиях, в частности по выбору источниковедческой базы исследований и методологии ее анализа. *Оригинальность:* применение просопографических приемов в области крестьянской мемуаристики. *Научная новизна:* создание коллективного портрета крестьянского автора мемуарного источника. *Основные результаты:* применение просопографических приемов в вопросе изучения биографий крестьян Южной Украины, которые отметились созданием собственных мемуарных трудов, позволяет выделить те аспекты эпохи и тенденции, которые способствовали созданию собственных исторических экскурсов. Сквозь призму отдельных биографий и рукописей крестьянских авторов открыть современную им эпоху во всем разнообразии и яркости. *Выводы:* на основании проведенного анализа с привлечением просопографических приемов исследования можем создать условный коллективный портрет крестьянина Южной Украины XX века автора мемуарного произведения. При создании «биографии» крестьянского автора выделяются следующие черты: общее социальное происхождение, получение начального образования, навыки преподавательской и воспитательной работы, психологические особенности характера, склонность к творческой деятельности, внешние воздействия. *Тип статьи:* научно-теоретический.

Ключевые слова: нарративы; коллективная биография; условный автор; самообразование; творческий подход.

Представлена в редколлегию 26.02.2021

Прорецензирована 13.04.2021

Рекомендована в печать 14.06.2021

Universum Historiae et Archeologiae
The Universe of History and Archeology

Універсум історії та археології
Универсум истории и археологии

ISSN 2664–9950 (Print)

ISSN 2707–6385 (Online)

2021. Vol. 4(29). Issue 1, pp. 147–155

DOI 10.15421/26210402

<http://www.uha.dp.ua>

LCC DK508.9Ch64

Rural memoirs of Southern Ukraine of the 20th century: prosopographic approach

O. O. Alekseev

ORCID: 0000-0002-5142-1484

oleksijalekseev79@gmail.com

Zaporizhzhia National University

66 Zukovsky street, Zaporizhzhia, Ukraine, 69600

Abstract. *The aim:* to consider the application of prosopographic approaches in the study of biographies of authors of peasant memoirs in order to identify common features that laid the conditions for the emergence of memoir practices among the peasants of southern Ukraine in the twentieth century; to analyze the potential of prosopography for researching general processes. The article considers the application of the prosopographic method to the study of biographies of authors of peasant memoirs in order to identify common features that created conditions for the emergence of memoir practices among the peasants of southern Ukraine in the twentieth century. Modern historical science suggests that individuals having their own little life stories are present behind all processes and events. New directions and principles of historical research are becoming increasingly important. The prosopographic method is one of them. Under prosopography we understand the scientific method of studying individual biographies of authors of historical sources in order to create a «collective biography» of a certain social group on their basis. *Methods:* analytical, historical, comparative, system-structural. *The article uses methods* of specific scientific activity, empirical research and general logic. *Practical meaning:* recommended for use by scholars for historical research; provides opportunities for the use of this issue in theoretical and methodological and source studies. *Originality:* research, in particular on the choice of research source base and methodology of its analysis. *Scientific novelty:* creation of a collective portrait of a peasant author of a memoir source. *Conclusions:* on the basis of the analysis with the involvement of prosopographic research methods we have

the opportunity to create a conditional collective portrait of a peasant of Southern Ukraine of the twentieth century, the author of the memoir. When creating a «biography» of a peasant author, the following features are distinguished: common social origin, primary education, teaching and educational skills, psychological characteristics, propensity for creative activity, external influences. The materials collected by the researchers from Zaporizhzhia branch of the NASU Institute of Ukrainian Archaeography and Source Studies named after M. S. Hrushevsky and the History Faculty of Zaporizhzhia National University and published as a part of collections titled «Sources on the History of Southern Ukraine», «Antiquities of Southern Ukraine» and «Ascension Antiquities», are used as sources in the analysis. The purpose of the current investigation is to identify the causes and conditions that prompted particular peasants of Southern Ukraine to create their own historical narrative – memoirs. Another goal is to create a «collective portrait» of an average author using prosopographic methods. The article investigates through the analysis of biographies the background of peasant authors, which singled them out from the general mass of peasants. It also highlights an «average author» as a «historical figure» and analyzes his attribution to a particular era, place, social group and culture. The use of prosopographic methods in the study of biographies of Southern Ukrainian peasants, who distinguished themselves by creating their own memoirs, allows to determine those aspects of the era and the position of the «little man» who chose to create their own historical excursions contrary to general trends and understanding the risks of totalitarian system. The creation of prosopographical (collective biographies) portraits of peasant authors is a very important component of the reproduction of general processes that created the conditions for the emergence of peasant narrative sources. The author tries to highlight the modern era in all its aspects through the prism of individual biographies and works of peasant authors. *Type of article:* scientific and theoretical.

Keywords: Narrative; Collective biography; Conditional author; Self-education; Creative approach.

Received 26.02.2021

Reviewed 13.04.2021

Accepted 14.06.2021

У сучасній історичній науці, з формуванням розуміння, що за усіма процесами та подіями стоять окремі особистості, які мають свої маленькі історії життя, все більшого значення набувають нові напрямки та принципи історичного дослідження, одним з яких є просопографічний підхід. Застосування просопографічного підходу має на меті проведення дослідження окремих біографій авторів історичних джерел з метою створення на їх основі «колективної біографії» певної соціальної групи. У нашому випадку групою для дослідження стали вихідці із селянських родин Південної України ХХ століття, які відзначилися створенням власних мемуарних джерел. У них висвітлюються події, які відбувалися на регіональному рівні, та погляд на загальнодержавні процеси.

Під загальним терміном «селянські автори» розуміємо дві групи осіб:

1. Що зберігали відношення до селянського стану. Вихідці з селянських родин, що пов'язали свою долю з сільськогосподарською працею та більшу частину життя мешкали у сільській місцевості.

2. Особи, що походили із селянських родин, більшу частину життя провели на селі, працюючи в інших сферах, мемуарні джерела яких зберігають характерні риси селянської мемуаристики.

Джерельною базою для аналізу стали матеріали, зібрані науковцями Запорізького відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України та історичного факультету Запорізького національного університету, що були введені до наукового обігу в рамках видання збірників «Джерела з історії Південної України», «Старожитності Південної України» та «Вознесенські старожитності». До репрезентативної вибірки увійшли в повному обсязі мемуарні джерела селянських авторів, введені до наукового обігу означеними вище виданнями.

Метою розвідки є виявлення причин та умов, що спонукали окремих селян Південної України до створення власного історичного нарративу – мемуарних джерел, через застосування просопографічних підходів із створенням «колективного портрета» умовного «селянського автора». Осмислення через аналіз біографій селянських авторів підваляти, що виділили їх із загальної маси, перетворивши на суб'єктів історичних процесів. Дослідити «умовного автора» як «історичну особу», її приналежність до певної епохи, місцевості, соціальної спільноти та культури.

У вітчизняній науці просопографічні дослідження лише набирають популярності. Так, можемо виділити роботи О. В. Попович «Просопографія як метод дослідження культури сліпих кобзарів» (Попович, О. В., 2011) та Т. Д. Чубіні

«Просопографія як метод дослідження козацько-старшинських родів» (Чубіна, Т. Д., 2009), в яких порушуються як теоретичні, так і фактичні питання щодо застосування просопографічних підходів до вивчення окремих досліджуваних груп.

У західній історіографії просопографічні дослідження склалися в окремий напрям дослідження, орієнтований на створення колективних портретів різних соціальних груп. Так, серед європейських праць, можемо виділити «Перша світова війна Вільгельма Хайдера: нотатки з походу та госпіталю» 2014 року (Wilhelm Heiders, 2014), «Військовий щоденник матері», виданий 2005 р. у Німеччині, який містить унікальний, раніше не опублікований матеріал та передає погляд на події Першої світової війни очима матері німецького солдата («Mutters Kriegstagebuch», 2005).

В російській історичній науці створюється потужна джерельна база, вводяться до наукового обігу раніше не відомі письмові особові джерела, в тому числі селян – вихідців як з російських губерній, так і з українських земель. Звертає на себе увагу збірник матеріалів міжнародного колоквиуму, присвяченого подіям Першої світової війни, що проходив 1998 р. у Санкт-Петербурзі за участю великої кількості російських та європейських фахівців. Виданий збірник містить велику кількість фактичного матеріалу, що задає нові напрямки для подальших досліджень.

З початком ХХІ ст. російськими істориками створюються роботи, в яких застосовуються просопографічні підходи вивчення історичних процесів. До даного напрямку можемо віднести монографію М. М. Арсентьева та М. М. Макушева «Російські підприємці Мальцеви», в якій на прикладі землевласника Мальцева зроблено спробу визначити правові, організаційно-виробничі, соціокультурні та ін. параметри підприємництва в Росії ХVIII–ХІХ століть (Григорькин, В. А., 2005).

У питанні вивчення особових джерел селян Південної України ХХ століття виділяємо вже згадані нами археографічні праці, видані Запорізьким відділенням Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, якими було введено в науковий обіг раніше не відомі історичні джерела. Співробітниками Інституту було встановлено, що створення селянами власного історичного нарративу було не поодиноким явищем і являє собою певний феномен у загальному середовищі мемуарних джерел. І відповідно, потребує більш глибоко наукового вивчення із застосуванням, в тому числі й просопографічних підходів, які дозволять, спираючись на конкретні персоналії, простежити спільні для досліджуваної групи фактори, що дозволять виокремити один «ко-

лективний портрет» селянина, який, незважаючи на всю важкість власного буденного життя, все ж взявся за перо та створив власну історичну працю.

Робота зі створення власного історичного наративу могла бути виконана людиною, яка мала не лише час, хист та бажання до подібної творчості, а й перш за все володіла грамотою, що не було обов'язковим правилом для селянина кінця XIX – першої половини XX ст. Адже система початкової шкільної освіти в селі почала вибудовуватись лише після реформ, проведених Олександром II у 60–80-х рр. XIX ст. Коли поряд із церковнопарафіяльними школами почали утворюватися земські школи, мешканці села отримали доступ до якіснішої освіти, стали вивчати не лише Закон Божий, а й російську мову та математику.

Незважаючи на затверджені державою програми та стандарти в галузі освіти, все ж її ефективність залежала від персони вчителя та його педагогічного хисту, вміння знайти підхід до дитини. Такі вчителі викладали не лише в міських школах, а й в сільських, причому сільські вчителі мали навіть певні переваги, адже у них була можливість більш вільно підходити до затверджених освітніх програм, оскільки вони знаходились під менш прихильним наглядом інспекторів Міністерства освіти. Завдяки цьому викладалися основи географії, природознавства, історії, а учням прищеплювалася любов до навчання та самоосвіти. Саме такого вчителя згадував у своїх споминах один із досліджуваних нами авторів Сергій Сало, який сам обрав для себе викладацьку долю і з виходом на пенсію мав 46 років педагогічного стажу. Розповідаючи про власне перебування у школі, він звертав увагу, що умілий вчитель так будував свій урок, що включав у нього історію, географію та природознавство, яких не було в офіційній програмі школи (Сало, С., 2014, с. 36).

Згадки про шкільне навчання знаходимо фактично в кожному з досліджуваних нами джерел. Відповідно, саме отримання освіти у сільській школі стає першим спільним знаменником авторів селянських мемуарних джерел, який певною мірою й визначає їх подальшу долю. Адже можемо із впевненістю твердити, що без цієї початкової освіти їх життєвий шлях мав би зовсім інші риси і навряд чи привів до написання ними мемуарних джерел. Саме школа вивела селянських авторів, які пройшли буремні події Першої світової війни, на наступний епізод їхньої біографії – навчання в учбових командах.

Система учбових команд для підготовки унтер-офіцерів, діяла в російській армії як у мирний, так і у воєнний час, їхню школу пройшли Михайло Алексеєв, Андрій Рубель та ін. В мирний час зван-

ня унтер-офіцера в них отримав Іван Марусенко. Учбові команди формувалися при кожному полку і були окремим військовим відділенням. На навчання до військових команд набирали здібних солдат, які отримали початкову освіту. Михайло Алексеєв у своїх мемуарах згадував, що він та ще 24 новобранця були відібрані до учбової команди, позаяк мали чотирикласну освіту (Алексеєв, М., 2005, с. 518–519).

За критерієм чотирикласної освіти до учбової команди було відібрано й Івана Марусенка, який потрапив до команди фактично примусом і намагався саботувати навчання з метою домогтись відрахування з учбової команди. Проте під впливом умовлянь та погроз з боку офіцерів віддати його під трибунал все ж завершив навчання, здавши випускні екзамени на відмінно та в подальшому не шкодував про час, що був витрачений на навчання (Марусенко, І., 2015, с. 14–15)

У процесі підготовки молодших командирів в учбових командах викладали граматику, математику, Закон Божий, військовий устав, першу медичну допомогу, топографію, інженерну справу, стрільби та стройову підготовку. Викладали в учбових командах офіцери, унтер-офіцери та військові з іншими званнями, що були направлені до учбових команд. Термін проходження учбових команд складав від 2,5 до 6 місяців, після чого випускники мали скласти екзамени. Важливим аспектом було те, що учбова команда мала підготувати майбутнього унтер-офіцера до самостійної підготовки та навчання новобранців та рядових солдат.

Не включаючи проходження учбової команди в «колективний портрет селянського автора», адже важкі роки Першої світової війни пройшли лише деякі з досліджуваних нами авторів, виділяємо як рису до «портрета» отримання окремими авторами в учбовій команді навиків та практичного досвіду у справі викладання. Призиву на військову службу в період Першої світової війни уник селянин с. Новогорожене Миколаївської області, вже згаданий нами Сергій Сало, якому у 1914 р. виповнилось лише 15 років. Виходець із родини селянських середняків, Сергій Сало отримав початкову та середню освіту, і врешті-решт, вищу освіту, обравши за свою долю шлях вчителя. Пропрацювавши майже п'ять десятиліть у школі й вийшовши на пенсію, маючи за спиною не лише доволі високий рівень освіти, а й викладацький досвід, Сергій Сало взявся писати власні спогади.

Педагогічну освіту отримує, рано залишивши село, Микола Молодик, вступивши у 1926 р. в Запорізький педагогічний технікум. Навчання давалося Миколі Молодику досить легко, адже це був період «українізації», і всі предмети у техніку-

мі викладалися рідною для нього українською мовою. Закінчивши технікум, Микола Молодик отримав диплом вчителя молодших класів і мав право викладати у школі з першого по четвертий клас включно, проте у зв'язку з дефіцитом на селі вчителів з вищою освітою викладав і у старших класах (Молодик, М., 2005, с. 341). І хоча свої спомини Микола Молодик пише російською мовою, стиль викладання у нього вчительський та нагадує урок з українського народознавства.

З викладацькою діяльністю можемо пов'язати й наймолодшого за часом написання спогадів з досліджуваних нами авторів Сергія Ціпка, який народився 1917 р. в с. Андріївка на Катеринославщині (згодом – Софіївського району Дніпропетровської області) у селянській родині. Внаслідок подій Другої світової війни він був змушений покинути Україну та емігрувати до Великобританії, де певний час керував українською школою, в якій діти українців-емігрантів мали змогу вивчати українську мову (Ціпка, С., 2005, с. 794–795).

Риси викладацької роботи знаходимо й у авторів, що на перший погляд не мають жодного відношення до педагогіки та навчання інших людей. Наприклад, виходець із с. Більманка Більмацького району Запорізької області, Данило Коншин хоча й був учасником Першої світової війни, потрапивши до мобілізаційного набору 1915 р., не отримав досвіду учбових команд, адже того самого року опинився у німецькому полоні, в якому пробув до кінця війни. З поверненням додому Данило Коншин не отримав педагогічної освіти, як інша група досліджуваних авторів, проте в його спогадах знаходимо місця, які можемо віднести до викладацької роботи. Так, працюючи в колгоспі рахівником, періодично змушений навчати справі менш досвідчених колег з інших колгоспів (Коншин, Д., 2008, с. 198).

Отже, отримуємо другий фактор, характерний для авторів селянських особових джерел – навички та досвід викладацької роботи. Для одних це безпосередньо педагогічна освіта та стаж роботи у школі, для інших військовий досвід з навчання новобранців, або, як у випадку з Данилом Коншином, навчання веденню колгоспного обліку менш досвідчених колег.

Отриманий селянськими авторами освітній та викладацький досвід став стимулом і до подальшого шляху самоосвіти, тим більш зрілий період життя більшості з досліджуваних авторів припадає на 20-ті рр. ХХ ст., коли самоосвіта в СРСР набула додаткових організаційних форм. В цей час створюються освітні комісії та відділи, народні університети, активізується видавнича справа; формуються умови, що дозволяють мешканцям села отримувати нові знання. Відповідно, бажання подальшої са-

моосвіти стає наступним спільним чинником авторів селянських мемуарних джерел.

У деяких авторів чинник самоосвіти став одним із вирішальних факторів у написанні мемуарних джерел. Наприклад, уродженець села Мала Білозірка Запорізької області Василь Рубель, отримавши в свої руки «Ілюстровану історію України» М. Грушевського, не лише її достеменно вивчив, а й фактично взяв за зразок в оформленні власної історичної праці. На основі праці М. Грушевського, Василь Рубель у своїй «Історії...» включив історію свого села та власної родини у контекст загальної історії України, згадуючи своїх предків у зв'язку з подіями з ліквідації Запорозької Січі та гайдамацьким рухом (Рубель, В., 2005, с. 107–110).

Відзначаються автори селянських наративів не лише вивченням історичних праць, а й загалом любов'ю до літератури, яка закладалась ще зі шкільного віку. Микола Молодик згадував у своїх мемуарах, як любив після школи бігати до бібліотеки та читати Гоголя, Чехова, Толстого, Гончарова. Іван Ярошенко читав Льва Толстого, а Олександр Замрія не лише прочитав всі 12 томів класика та ще вирішив назвати свого сина, 1923 р. народження, Левом (Замрія, О., 2005, с. 245). Михайло Алексєєв знає не лише російських класиків, а й незважаючи на своє російське походження, читає українську літературу знайомлячись з Остапом Вишнею. У своєму захопленні від літературної творчості він йде далі простого знайомства з російськими та українськими класичними творами і починає один із своїх зошитів з мемуарами власним віршем (Алексєєв, М., 2005, с. 545). Звичайно, вірш складений Михайлом Алексєєвим, навряд чи будуть колись вивчати у школі, проте він нас підводить до ще одного важливого аспекту, який ми можемо виділити в біографіях досліджуваних авторів, а саме – до творчості.

Звичайно, для прояву творчої праці треба мати творчі здібності, які можуть бути або природними, або набутими у процесі навчання й виховання. Втім, першочерговим для нас є винайти у їхніх працях аспекти, що дозволять нам сказати: «Так, у автора була та сама іскра Божа». Проте сам факт створення ними власних історичних наративів вже дозволяє беззаперечно стверджувати, що людьми вони були творчими.

Любов до творчості та мистецтва спостерігаємо в житті селянських авторів не лише групи, яку ми можемо умовно назвати «педагогічною», до котрої входили селяни, що отримали більш високу освіту та пов'язали своє життя з викладацькою професією; так і з групою, яка продовжувала свою складну селянську працю та все ж знаходила час для мистецтва. Фактично у мемуарах кожного з наших авторів ми знаходимо згадки про відвідування теа-

тру, що засвідчує про те, що театральне мистецтво залишило яскраві враження в житті досліджуваних авторів. У селянських мемуарних джерелах ми бачимо й намагання авторів до творчої діяльності, як приклад, вже згаданий нами вірш, написаний Михайлом Алексєєвим, або участь Миколи Молодика в період навчання у педагогічному технікумі у хорі, який виступав у клубах міста та виїжджав з гастрольями по селах Запорізької області (Молодик М., 2005, с. 341).

Василь Рубель, у планах якого було написати історію власного роду, створив працю більш широку та менш систематизовану, адже він постійно відволікався від головної лінії на історію села, сховані скарби та легенди краю. Його історична праця залишає враження, що автор просто не знав, як писати родову історію. Проте, Василь Рубель, натхненний культурними досягненнями 20-х рр. ХХ ст., зокрема розвитком кіномистецтва у своїх початкових планах, яким, на жаль, не сталося відбутися, планував переробити свою історичну працю в кіносценарій і написати трагікомедію у восьми частинах з життя та пригод власної родини (Рубель, В., 2005, с. 102).

Аналізуючи щоденник Івана Ярошенка, мешканця села Томаківка Дніпропетровської області, викладені події якого припадають на першу половину ХХ ст., звертаємо увагу на його любов до справи швеця. Перебуваючи на військовій службі і ставши свідком останніх місяців існування румунського фронту, Іван Ярошенко з цікавістю ходив дивитись на нові для себе речі, як, наприклад, запуск повітряного шару з розвідником на ньому. Проте автор намагався відгородити себе від армії як такої, переключаючись на цілком мирну справу швеця, і виконував військові обов'язки лише в разі потреби (Ярошенко, І., 2005, с. 269–271). З його щоденника розуміємо, що швецька справа є для нього чимось більшим, ніж просто робота, для нього вона є мистецтвом, яке Іван Ярошенко творить.

Данило Коншин, який отримував освіту у сільській школі та школі, що була відкрита у таборі для полонених, в який він потрапив у часи Першої світової війни, і пов'язав своє життя з працею у селі, згадував про концерти, які влаштовувалися у таборі військовополонених (Коншин Д., 2008, с. 135). Проте в часі перебування Данила Коншина у таборі виділяємо для себе ще одну цікаву рису, яка продовжує певною мірою творчий напрям селянських авторів, а саме – його хист до діла чоботаря.

Основною відмінною рисою творчого процесу, відповідно до напрацювань у галузі психології, постає можливість досягнення емоційного задоволення, без отримання соціальних преференцій. Досліджувані селянські автори повністю відпові-

дають зазначеному твердженню, адже в їхніх працях ми бачимо розуміння ними того фактора, що їхня робота над власними історичними працями має сенс, навіть якщо вони не можуть сформулювати мету своєї роботи, не шукаючи матеріальної винагороди. Оскільки робота над мемуарами віднімала у них досить значний час та сили, і це в умовах селянського буття, коли за веденням господарства та сільськогосподарськими роботами ні того, ні іншого у них, як правило, не було. І хоча більша частина з досліджуваних авторів писала свої роботи вже з виходом на пенсію, це не применшує їх подвигу.

Саме завдяки тому, що у селян-колгоспників з'явилася можливість отримання пенсійного забезпечення, ми маємо змогу вивчати дані унікальні джерела. І хоча, відповідно до Закону СРСР «Про пенсії і допомогу членам колгоспів», прийнятого 1964 р., мінімальна пенсія звичайного колгоспника була у 3,5 раза меншою, ніж у робітника чи службовця (Михайлова, І., 2017, с. 198), вона все ж дозволила селянину взятися за перо. Так, твори Замрії, Молодика, певною мірою Алексєєва, ми можемо віднести до великої групи мемуарних джерел, що набула розповсюдження у другій половині ХХ ст., коли автор наприкінці свого життя створював оповідання з історії своєї родини, підбиваючи підсумок власного життя, та формував заповіт своїм нащадкам. Характерним прикладом подібного твору можемо вважати мемуари Сергія Сало, який, вийшовши на відпочинок 1965 р., прямо пов'язав роботу над мемуарами з виходом на пенсію: «Пенсіонер... Вільного часу – хоч одбавляй. Вважай, що весь час вільний! Можна пописувати. От я й заходився писати, пригадуючи минуле» (Сало, С., 2014, с. 90).

Висновки. Таким чином, на підставі проведеного аналізу із залученням просопографічних підходів дослідження маємо можливість створити умовний колективний портрет «селянського автора» Південної України ХХ ст. Біографія «умовно автора» буде виглядати таким чином:

1. Народився у селі Південної України наприкінці ХІХ – першій половині ХХ ст. у незаможній або середняцькій родині. Дитинство та більшу частину юності провів у рідному селі, допомагав батькам вести власне господарство, підробляв заробітком у більш заможних селян.

2. Початкову освіту отримав у сільській школі, в якій мав змогу вивчати не лише обов'язкові предмети того часу, такі як Закон Божий, російська мова та математика, а й знання з предметів, які не входили до програми викладання, проте їх торкалися у загальному руслі, зокрема історію, географію, краєзнавство та українську мову.

3. У молодому віці завдяки військовій службі або подальшому навчання отримав навички ви-

кладацької та виховної роботи; набув вмінь самоосвіти та початків критичного мислення; цікавився літературою та мистецтвом.

4. Характеру селянських авторів притаманні риси цілеспрямованості, завзятості, самостійності у виборі рішень та вміння протистояти труднощам, продовжувати набувати нових знань та навичок. Самоосвіта, схильність до якої простежується в біографіях досліджуваних авторів, сприяє формуванню вмінь із визначення цілей та завдань з планування власної роботи.

5. До особливостей характеру відносимо й схильність селянських авторів до творчої діяльності, яка знайшла своє вираження не лише у самому факті написання власних історичних праць, а й простежується у інших аспектах біографії досліджуваних авторів, – від роботи кравця до написання віршів або планів зі створення кіносценарію за історією власного життя.

6. Зовнішні впливи, які сприяли селянським авторам взятися за перо. Зміни у державній політиці щодо селянської верстви, зокрема створення

умов для отримання пенсійного забезпечення, що дозволило окремим селянам наприкінці життя відійти від сільськогосподарських робіт і присвятити час творчості. Впливи родичів, які спонукали до написання мемуарів.

Підбиваючи підсумки вищевикладеного, можемо стверджувати, що застосування просопографічних підходів у питанні вивчення біографій селян Південної України, які відзначились створенням власних мемуарних праць, дозволяють виокремити ті аспекти епохи і становище «маленької людини», що благословили, всупереч загальним тенденціям, та розуміючи ризики, які створювала тоталітарна система, піти на створення власних історичних екскурсів. Створення просопографічних (колективних біографій) портретів селянських авторів є досить важливою складовою відтворення загальних процесів, що створили умови для виникнення селянських нарративних джерел. Крізь призму окремих біографій та творів селянських авторів відкрити сучасну їм епоху в усій різнобарвності та яскравості.

Бібліографічні посилання

Попович, О. В., 2011. Просопографія як метод дослідження культури сліпих кобзарів. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: філософія, культурологія, соціологія*, вип. 2. Маріуполь.

Чубіна, Т. Д., 2009. Просопографія як метод дослідження козацько-старшинських родів. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*, вип. 26. Запоріжжя.

Григорькин, В. А., 2007. Новое концептуальное направление исследования культурного наследия. Доступно: <http://izvestia.asu.ru/2007/4-2/hist/TheNewsOfASU-2007-4-2-hist-08.pdf> [Дата звернення 18.01. 2021].

Heiders, W., Weltkrieg, E., 2014. Aufzeichnungen aus Feldzug und Lazarett. Buch. Softcover, 120 p. Доступно: www.beck-shop.de/Storz-Wilhelm-Heiders-Erster-Weltkrieg-product/13914611? [Дата звернення 21.01. 2021].

«Mutters Kriegstagebuch» Die Aufzeichnungen der Antonia Helming 1914–1922, 2005, Rückblick, Band 3, 348 p. Доступно: <https://is.gd/GGSjHr> [Дата звернення 21.01. 2021].

Сало Сергій, 2014. Спогади (1899–1946 pp.). *Старожитності Південної України*, вип. 24 / упоряд. Білівенко С., Молдавська Т. Київ, 110 с.

Михайло Алексеев, 2005. Спогади. Мемуари та щоденники. Частина 1 / упоряд.: А. Бойко, С. Плохій; передмови: С. Плохій, А. Бойко, В. Чоп, В. Мільчев. *Джерела з історії Південної України*. Том 5. Книга 2. Запоріжжя, 516 с.

«Солдат своєї Батьківщини». Спогади Івана Марусенка, 2015 / упоряд. Т. Молдавська. Київ, 72 с. *Старожитності Південної України*, вип. 25.

Микола Молодик, 2005. Спогади. Мемуари та щоденники. Частина 1 / упоряд.: А. Бойко, С. Плохій; передмови: С. Плохій, А. Бойко, В. Чоп, В. Мільчев. *Джерела з історії Південної України*. Том 5. Книга 1. Запоріжжя, 2005. 484 с.

Сергій Ціпка, 2005. Спогади. Мемуари та щоденники. Частина 1 / упоряд.: А. Бойко, С. Плохій / Передмови: С. Плохій, А. Бойко, В. Чоп, В. Мільчев. *Джерела з історії Південної України*. Том 5. Книга 2. Запоріжжя, 516 с.

Коншин, Д., 2008. Рассказ о своей жизни... / передмова С. Шевчук. Запоріжжя, 272 с.

Василь Рубель, 2005. Історія... Мемуари та щоденники. Частина 1 / упоряд.: А. Бойко, С. Плохій; передмови: С. Плохій, А. Бойко, В. Чоп, В. Мільчев. *Джерела з історії Південної України*. Том 5. Книга 1. Запоріжжя, 484 с.

Олександр Запрія, 2005. Заповіт своєму поколінню... Мемуари та щоденники. Частина 1 / упоряд.: А. Бойко, С. Плохій; передмови: С. Плохій, А. Бойко, В. Чоп, В. Мільчев. *Джерела з історії Південної України*. Том 5. Книга 1. Запоріжжя, 484 с.

Іван Ярошенко, 2005. Щоденник. Мемуари та щоденники. Частина 1 / упоряд.: А. Бойко, С. Плохій; передмови: С. Плохій, А. Бойко, В. Чоп, В. Мільчев. *Джерела з історії Південної України*. Том 5. Книга 1. Запоріжжя, 484 с.

Михайлова, І. Ю., 2017. Розвиток пенсійного законодавства в СРСР у післявоєнний період. *Університетські наукові записки*, № 63, с. 193–203.

References

- Popovich, O. V., 2011. Prosopohrafiia yak metod doslidzhennia kultury slipykh kobzariv [Prosopography as a method of studying the culture of blind kobzars]. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Seriya: filosofii, kulturolohiia, sotsiologii* [Bulletin of Mariupol State University. Series: philosophy, culturology, sociology], issue 2. Mariupol (in Ukrainian).
- Chubina, T. D., 2009. Prosopohrafiia yak metod doslidzhennia kozatsko-starshynskykh rodiv [Prosopography as a method of research of Cossack-sergeant families]. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu* [Scientific works of the historical faculty of Zaporizhia National University], issue 26. Zaporizhzhia (in Ukrainian).
- Grigorkin, V. A., 2007. Novoe kontseptualnoe napravlenie issledovaniya kulturnogo naslediya [A new conceptual direction for the study of cultural heritage]. Available at: <http://izvestia.asu.ru/2007/4-2/hist/TheNewsOfASU-2007-4-2-hist-08.pdf> [Accessed: 18.01.2021] (in Russian).
- Heiders, W., Weltkrieg, E., 2014. Aufzeichnungen aus Feldzug und Lazarett. Buch. Softcover, 120 p. Available at: www.beck-shop.de/Storz-Wilhelm-Heiders-Erster-Weltkrieg/product/13914611? [Accessed: 21.01.2021] (in Germany).
- «Mutters Kriegstagebuch» Die Aufzeichnungen der Antonia Helming 1914–1922, 2005, Rückblick, Band 3, 348 p. Available at: <https://is.gd/GGSjhR> [Accessed: 21.01.2021] (in Germany).
- Salo Serhii, 2014. Spohady (1899–1946 rr.) [Memoirs (1899–1946 years)]. *Starozhytnosti Pivdennoi Ukrainy* [Antiquities of Southern Ukraine], issue 24 / Compilers Bilivnenko S., Moldavska T. Kiyiv, 110 p. (in Ukrainian).
- Mykhailo Aleksieiev, 2005. Spomyny. [Memoirs] Memuary ta shchodennykym [Memoirs and diaries]. Chastyna 1 / compilers: A. Boiko, S. Plokhii / Peredmovy: S. Plokhii, A. Boiko, V. Chop, V. Milchev. *Dzherela z istorii Pivdennoi Ukrainy* [Sources on the history of Southern Ukraine], vol. 5. Book 2. Zaporizhzhia, 516 p. (in Ukrainian).
- «Soldat svoiei Batkivshchyny». Spohady Ivana Marusenka [«Soldier of his homeland». Memoirs of Ivan Marusenko], 2015 / compilers: T. Moldavska. Kiyiv, 72 p. *Starozhytnosti Pivdennoi Ukrainy* [Antiquities of Southern Ukraine], issue 25 (in Ukrainian).
- Mykola Molodyk, 2005. Spomyny [Memoirs]. Memuary ta shchodennyky [Memoirs and diaries]. Chastyna 1 / compilers: A. Boiko, S. Plokhii / Peredmovy: S. Plokhii, A. Boiko, V. Chop, V. Milchev. *Dzherela z istorii Pivdennoi Ukrainy* [Sources on the history of Southern Ukraine]. Vol. 5. Book 1. Zaporizhzhia, 484 p. (in Ukrainian).
- Serhii Tsipko, 2005. Spomyny [Memoirs]. Memuary ta shchodennyky [Memoirs and diaries]. Chastyna 1 / compilers: A. Boiko, S. Plokhii / Peredmovy: S. Plokhii, A. Boiko, V. Chop, V. Milchev. *Dzherela z istorii Pivdennoi Ukrainy* [Sources on the history of Southern Ukraine]. Vol. 5. Book 2. Zaporizhzhia, 516 p. (in Ukrainian).
- Konshyn, D., 2008. Rasskaz o svoei zhyzne... [A story about your life ...] / Preface S. Shevchuk. Zaporizhzhia, 272 p. (in Ukrainian).
- Vasyl Rubel, 2005. Istoriia... [History...]. Memuary ta shchodennyky [Memoirs and diaries]. Chastyna 1 / compilers: A. Boiko, S. Plokhii / Peredmovy: S. Plokhii, A. Boiko, V. Chop, V. Milchev. *Dzherela z istorii Pivdennoi Ukrainy* [Sources on the history of Southern Ukraine]. Vol. 5. Book 1. Zaporizhzhia, 484 p. (in Ukrainian).
- Oleksandr Zamriia, 2005. Zapovit svoiemu pokolinniu... [A testament to his generation ...]. Memuary ta shchodennyky. Chastyna 1 / compilers: A. Boiko, S. Plokhii / Peredmovy: S. Plokhii, A. Boiko, V. Chop, V. Milchev. *Dzherela z istorii Pivdennoi Ukrainy* [Sources on the history of Southern Ukraine]. Vol. 5. Book 1. Zaporizhzhia, 484 p. (in Ukrainian).
- Ivan Yaroshenko, 2005. Shchodennyk [Diary]. Memuary ta shchodennyky [Memoirs and diaries]. Chastyna 1 / compilers: A. Boiko, S. Plokhii / Peredmovy: S. Plokhii, A. Boiko, V. Chop, V. Milchev. *Dzherela z istorii Pivdennoi Ukrainy* [Sources on the history of Southern Ukraine], vol. 5. Book 1. Zaporizhzhia, 484 p. (in Ukrainian).
- Mykhailova I. Yu., 2017. Rozvytok pensiinoho zakonodavstva v SRSR u pisliavoiennyi period [Development of pension legislation in the USSR in the postwar period]. *Universytetski naukovi zapysky* [University scientific notes], № 63, pp. 193–203 (in Ukrainian).